

The background of the entire page is a landscape photograph. In the foreground, there is a dense field of purple heather. In the middle ground, a single, tall, thin tree stands prominently. The background shows a misty or foggy horizon under a soft, orange and pink sky, suggesting a sunrise or sunset.

Peilstok in de proeftuinen

Syntheserapport van 15 proeftuinen
Maart 2024

Introductie

Samen op weg naar de toekomst

De opgaven waar Nederland voor staat stapelen zich op en blijven aan urgentie winnen. Denk hierbij aan de water-, klimaat-, stikstof, landbouw-, en biodiversiteitsopgave. Deze uitdagingen vragen om samenhangende, gebieds- specifieke benaderingen en oplossingen. Ook vraagt het om samenwerking tussen tal van stakeholders en overheden. Gemeenten, Waterschappen, Provincies en het Rijk werken samen met onderzoekers, ondernemers en bewoners binnen het Interbestuurlijk Programma (IBP) Zuidoostelijke Zandgronden Limburg & Noord-Brabant door 16 proeftuinen te financieren.

De Zuidoostelijke Zandgronden in Limburg en Brabant

De proeftuinen van het IBP vinden plaats in een gebied dat zich kenmerkt door droge zandgronden met intensieve landbouw. De draagkracht van het gebied is voor de huidige vorm van landbouw onvoldoende. Daarnaast zijn er zorgen op het gebied van landschappelijke kwaliteit en leefbaarheid. Kortom, er is verandering nodig op ecologisch, economisch en sociaal vlak.

Dit is het verslag van een lerende evaluatie van de 16 IBP projecten die zijn gericht op het verbeteren van de milieucondities van bodem, water en lucht en de kwaliteit van de leefomgeving in de Zuidoostelijke zandgronden. Het is tijd om de peilstok in de proeftuinen te steken en te kijken wat er is bereikt, geleerd en waar er mogelijk geschaald kan worden. Naast dit verslag is er voor iedere afzonderlijke proeftuin een document met bevindingen uit de lerende evaluatie.

Voor vragen over dit verslag kunt u terecht bij Yellowchess via hello@yellowchess.nl

Inhoudsopgave

1. Proeftuinen	4
Welke proeftuinen zijn er?	
Clusters	
Hoe verloopt de samenwerking tussen de partijen in het IBP?	
Hoe staat het met de financiering van de proeftuinen?	
2. Proces	13
Wat zijn proceservaringen?	
Wat zijn de grootste succesfactoren op proces?	
Wat zijn de grootste belemmeringen qua proces?	
Wat zijn de leringen op gebied van proces?	
3. Inhoud	18
Wat zijn inhoudelijke ervaringen?	
Wat zijn de grootste succesfactoren op inhoud?	
Wat zijn de grootste belemmeringen qua inhoud?	
Wat zijn de leringen op gebied van inhoud?	
4. Toekomst	23
Wat zijn de behoeften voor de toekomst?	
Hoe wordt gecommuniceerd en kennis gedeeld?	
Zijn er opschalingsmogelijkheden?	
5. Aanbevelingen	31
6. Transitiedenken	36
7. Samenhang	42

1. Proeftuinen

Welke proeftuinen zijn er?

Nr	Naam	Tranche
001	Gebiedsontwikkeling Kroonvensche Heide	
002	Agroproeftuin De Peel Natte teelt e.a.	1
003	Innovatiepark De Vlier-Monitor Emissie	1
004	Proeftuinen In de Kempen Proeftuin Levende Beerze	1
005	Bodem Up Sensor Gestuurd Boeren	1
006	Proeftuin Elsendorp	2
007	Agroproject Grashoek	2
008	VeVar Van middel naar doelvoorschriften	2
009	Agro Natuurwonen Peel Natuurdorpen	2
010	Gebiedsbouwplan Boerderij van de Toekomst	2
011	Verbonden proeftuinen voor slimme rotatieteelt	2
012	Circulaire Varkenshouderij	2
013	Grenzeloos meten	2
014	Pilot beregeningsruimte attentiezone Groote Peel	3
015	Meer impact inrichting Kringlooplandbouw door boeren in de Peel *	3
016	Slim buitengebied Brabantse Boerderij van de Toekomst Reusel	3

* Deze proeftuin is niet onderzocht in deze lerende evaluatie vanwege de recente start van het project.

Clusters

Samenhang tussen proeftuinen

Tijdens de evaluatie werd duidelijk dat er grofweg drie inhoudelijke clusters zijn te onderscheiden binnen het IBP Zuidoostelijke Zandgronden.

- Sturing door meten en monitoren
- Natuurlijke gebiedsontwikkeling
- Nieuwe economische verdienmodellen

Op de volgende pagina's staan de proeftuinen binnen de drie clusters plaatst met enkele kernwoorden als korte omschrijving.

Cluster: Sturing door meten en monitoren

Sensoren

003 Innovatiepark De Vlier-Monitor

- Meet- en monitoringsysteem (vernieuwend)
- Ammoniak emissie
- Varkenshouderijen

008 VeVar | Van middel naar doelvoorschriften

- Monitoringssysteem
- Real-time meten van emissies en geur
- Varkenshouderijen

016 Slimbuitengebied

- Meet- en monitoringsysteem
- Water-, bodem- en luchtkwaliteit en biodiversiteit
- Borging van doelstellingen

014 Beregenen peelvennen

- Meet- en monitoringsysteem (debietmeter)
- Grondwaterbalans herstellen
- reguleringsmethodiek

005 Sensor Gestuurd Boeren + Bedrijfsbodem-waterplan

- Meet- en monitoringsysteem
- Stikstof en fosfor in water naast perceel
- Waterkwaliteit

013 Grenzeloos meten

- Meet- en monitoringsysteem
- Luchtkwaliteit subjectief en objectief meten
- Fijnstof en geur
- Veehouderijen

Cluster: Natuurlijke gebiedsontwikkeling

Gebiedsontwikkeling

001 Kroonvorsche Heide

- Recreatie
- Omvorming van landbouw
- Hydrologisch gebied

004 Proeftuinen In de Kempen | Levende Beerze

- Stikstofvermindering
- Biodiversiteitgroei
- Watersturend
- Natuur-inclusief.

009 Agro Natuurwonen | Peel Natuurdorpen

- Natuur-inclusief boeren
- Nieuwe natuur
- Kleinschalig wonen

002 Agroproeftuin De Peel

- Natte teelt
- Smart monitoring van luchtkwaliteit
- Peel Natuurdorpen

006 Proeftuin Elsendorp

- Bodem met waterberging
- Landschapsstructuur
- Duurzame energiebronnen

Cluster: Nieuwe economische verdienmodellen

Economisch perspectief

007 Agroproject Grashoek

- Centraal verwerken van mest
- Geuroverlast verminderd
- Verdienmodel biogas

011 Verbonden proeftuinen voor slimme rotatieteelt

- Ketensamenwerking
- Eiwitrijke gewassen als verdienmodel
- Bodem en water ondersteunend

010 Gebiedsbouwplan | Boerderij van de Toekomst

- Akkerbouw + veeteelt + waterschap
- Gebiedsniveau
- Natuur-inclusief boeren

012 Circulaire Varkenshouderij

- Ketenvanandering
- Nieuw verdienmodel met extensivering
- Varkenshouderij

Hoe verloopt de samenwerking tussen de partijen in het IBP?

Top 5 betrokken IBP partijen

- Kennis- en onderzoeksinstituten: WUR, TU Delft HAS, Fontys Hogeschool, Citaverde, Yuverta MBO, RIVM, GGD, Louis Bolkinstituut.
- Overheden en samenwerkingsverbanden: Provincies, Waterschappen, Gemeenten, Ministeries LNV & BZK, Agrifood Capital, Regio Noord-Limburg, RNOB.
- Lokale bedrijven en bewoners: agrariërs, overige bedrijven, stichtingen, inwoners.
- Belangenvertegenwoordigers: agrariërs, natuur-/milieuorganisaties.
- Bedrijven voor zaken als product en softwareontwikkeling, adviesbureaus.

Positieve ervaringen in samenwerking

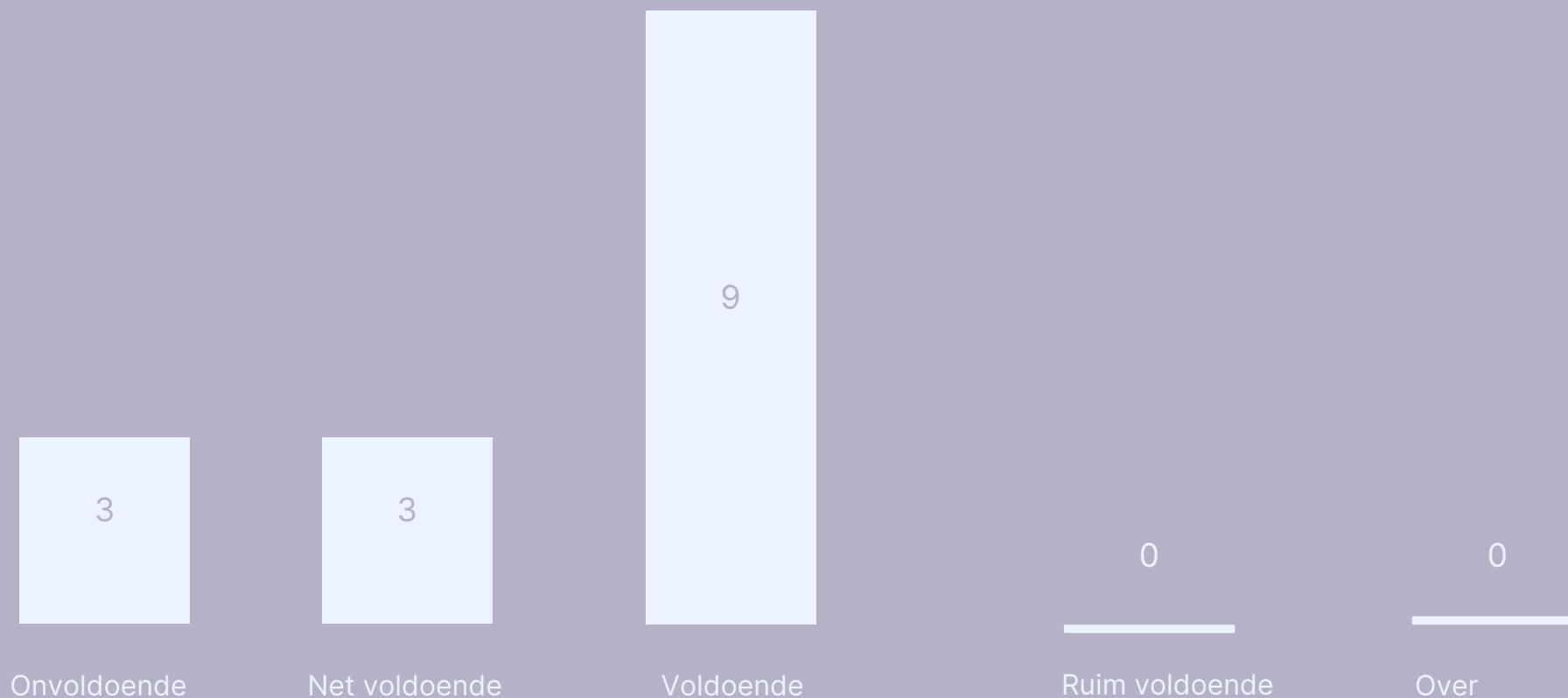
- De ervaringen lopen uiteen. Veel partijen weten elkaar echter goed te vinden.
- In sommige projecten blijven agrariërs, voor langere tijd en met de nodige onzekerheid, aan boord.
- Projectleiders tonen drive en doorzettingsvermogen.

Ruimte voor verbetering in samenwerking

- Vertrouwen blijkt broos en in veel gevallen is er tijd nodig om dit op te bouwen. Bijvoorbeeld voordat data en overige (gevoelige) bedrijfsinformatie uitgewisseld wordt.
- Door overvolle agenda's en andere prioriteiten wordt integrale afstemming als lastig ervaren.
- Om impact te boeken is samenwerking met een bredere keten noodzakelijk, deze ketensamenwerking is nog niet overal tot stand gekomen.

Hoe staat het met de financiering van de proeftuinen?

IBP financiering is maximaal 50% van het budget van een project. De andere 50% is cofinanciering vanuit andere bronnen. Soms is het IBP een klein onderdeel van een groter subsidiepakket. Voor andere projecten bleek het moeilijk om de cofinanciering bij elkaar te krijgen. Cofinanciering wordt vaak berekend in uren (in-kind), minder in-cash.

Hoe staat het met de financiering van de proeftuinen?

"Ambities zijn altijd groter dan initieel gedacht."

"De raming is gebaseerd op de initiële inschatting."

"De inzichten en successen van het IBP staan aan de basis van een vervolg. Dit zal betaald worden uit andere financieringsbronnen."

"Er is goed begroot, in onderlinge afstemming is een beperkte verschuiving gemaakt om een beter resultaat op de doelen te bereiken."

"Met de bijdrage hebben we een verdiepingsslag gemaakt op de doelen van de Nationale Boerderij van de Toekomst."

"De daadwerkelijke kosten van het complete programma zijn allemaal losse potjes en middelen. Het deel van het IBP is gekaderd. Dat gaat over de maatschappelijke initiatieven die gedaan gaan worden. De cofinanciering komt voor een deel uit de ontwikkelingen (en daarmee vrijkomende middelen) die bedrijven in het buitengebied zelf gaan doen."

2. Proces

*"De drie verschillende overheden (de gemeente, de provincie en het waterschap) werken op een andere manier dan gebruikelijk samen. In plaats van zich primair te focussen op de eigen taken en verantwoordelijkheden, keken ze samen naar het te realiseren doel: een leefbaar buitengebied."
Proeftuin Elsendorp*

Wat zijn proces ervaringen?

"De grootste procesmoeilijkheden worden ervaren in de samenwerking."

"Er is geen samenwerking met Waterschappen en Rijk. De traagheid van het rijk in besluitvorming, het perspectief op de landbouw en regelgeving werkt verlamdend. "

"Belangrijk punt van aandacht is de noodzakelijk realistische verandering van de rol van overheid binnen de samenleving. Voorbij de toetsende rol."

"Processen gaan goed omdat er veel vrijheid en flexibiliteit ervaren wordt van het IBP. Dit helpt om resultaten te kunnen realiseren volgens eigen inzicht."

"Tussen de overheid en de ondernemers zijn verschillende verwachtingen over het tempo waarmee stappen gezet kunnen worden. Sommige ondernemers hebben te maken met een urgente persoonlijke situatie. Het proces heeft voor sommige ondernemers te lang geduurd. Zij hebben ervoor gekozen om niet meer deel te nemen aan de proeftuin. "

"Dit proces is een harmonieproces. Je hebt periodes waarin een lange tijd ogenschijnlijk weinig gebeurt en periodes waarin in korte tijd enorme stappen worden gezet."

Wat zijn de grootste succesfactoren op proces?

Procesmatige succesfactoren

- Processen blijken in de praktijk moeilijk te voorspellen. Flexibiliteit van partners en subsidieverleners wordt als een groot goed ervaren.
- Bottom-up werken wordt als fijn en noodzakelijk ervaren, samen met bewoners en (agrarisch) ondernemers pionieren.
- De projecten waar continuïteit van betrokkenen op zit, ervaren dit als succesfactor. Samenwerkingen waar op basis van vertrouwen samen gebouwd wordt aan resultaten.
- Enkele projecten maken regelmatig een (nieuwe) stakeholderanalyse. Dit houdt hen scherp omdat de behoefte per stakeholder gedurende het proces kan veranderen.

Wat zijn de grootste procesbelemmeringen?

Belemmeringen qua proces

- De impact van bestaand beleid, beleid dat in ontwikkeling is, beleid dat 'zwabbert' of gebrek aan beleid geeft onzekerheid. Er wordt gebrek aan politieke koers ervaren en dit bemoeilijkt de processen.
 - De onzekerheid maakt dat experimenten zich moeilijk kunnen verhouden tot de beleidspraktijk.
 - Handhaving laat, in ieder geval gevoelsmatig, geen ruimte voor experimenten toe binnen de huidige wet- en regelgeving. Er bestaat zelfs angst voor beboeting bij het delen van gegevens.
 - Onduidelijkheid over toekomstig beleid maakt dat partijen niet kunnen en durven te investeren in de toekomst.
- Het ontbreken van een goed projectplan vanaf de start en een gebrek aan financiering voor de ontwikkeling van een plan wordt als complicerend gezien. Het is belangrijk om duidelijke doelstellingen en beoogde handelings-perspectieven te concretiseren.
- Het blijkt bij verschillende projecten moeizaam om de gehele keten bij elkaar te krijgen, van veevoederbedrijven en banken tot verwerkers en retailpartijen. Er worden kip-ei discussies gevoerd en het is de uitdaging om dit te doorbreken.
- Verschillende partijen uit de agrarische sector hebben geen helder beeld van de nodige transitie en hun rol daarin; dit vertraagt verandering en vooruitgang. Daarnaast wordt dit versterkt door actoren die baat hebben bij de status quo en het systeem niet willen veranderen.

Wat zijn de leringen op proces?

Belangrijkste positieve leringen

- Een 'projectheld' binnen een project werkt en houdt anderen betrokken en gemotiveerd. Dit kan een agrariër, een projectleider of lokale dorpsbewoner zijn.
- Het is belangrijk om in projecten de focus te houden op een gezamenlijk doel, maar met voldoende flexibiliteit om het te bereiken. Het helpt daarbij om te beginnen met een scopingssessie om consensus te krijgen over de gezamenlijke richting.
- Het helpt om een breed spectrum aan stakeholders vanaf het beginstadium te betrekken. Mensen en organisaties willen betrokken, gehoord en als gelijkwaardig behandeld worden.

Belangrijkste negatieve leringen

- Wisselende personen, bij bijvoorbeeld overheden en andere organisaties, zorgen voor een gemis aan continuïteit. Dat kost tijd, maar heeft vooral effect op de opbouw van een vertrouwensrelatie die noodzakelijk is voor dit soort preciaire transitieprocessen.
- Het sturingsmodel op KPI's past niet bij de realiteit en het soort werk binnen sommige projecten. Samenwerken, processtappen, elkaar leren kennen en andere belangrijke zaken kunnen bijvoorbeeld niet direct gekoppeld worden aan een percentage reductie van ammoniakuitstoot. Met name de Rijksoverheid stuurt te veel op KPI-indicatoren volgens de betrokkenen.

3. Inhoud

Wat zijn inhoudelijke ervaringen?

"Er wordt veel over de kringlooplandbouw gesproken en geschreven. In dit project wordt gedaan en dan wordt duidelijk wat het in de praktijk betekent."

"Projecten zijn afhankelijk van de seizoenen en weeromstandigheden. Dat maakt het lastig. "

"Er zijn ook innovaties die getest zijn en waarvan de conclusie was: dit werkt dus niet. Daarmee is het nog steeds een geslaagd project."

"Het is soms lastig om een 'bestaand systeem' van bijvoorbeeld de gemeenteraad en het college, met haar verantwoordelijkheden, te combineren met een 'nieuw systeem' waarin er meer initiatief in de samenleving ligt. Dat matcht niet altijd en kan zelfs remmend werken op de vernieuwing. De raad heeft wellicht dus te laat besloten om het los te laten en een kader mee te geven. "

A close-up photograph of two hands, palms up, holding a small, bright yellow flower with a dark center. The hands are positioned in the lower half of the frame, with the fingers slightly curled around the flower. The background is a soft, out-of-focus mix of warm colors like yellow and orange, suggesting a natural setting. The overall mood is gentle and hopeful.

Wat zijn de grootste succesfactoren op inhoud?

Inhoudelijke succesfactoren

De inhoudelijke succesfactoren lopen sterkt uiteen omdat de inhoud van de projecten ook sterk uiteenloopt. Voor meer specifieke inhoudelijke succesfactoren kunnen de afzonderlijke project-evaluaties geraadpleegd worden.

- Een inhoudelijke succesfactor van de IBP projecten is de stap van theorie naar praktijk die in de projecten plaatsvindt. Er wordt, op de inhoud, gepionierd.
- Verschillende projecten worden integraal aangevlogen; bijvoorbeeld de combinatie landbouw, leefbaarheid, natuur, klimaat en recreatie. Daar waar systeem- en leefwereld bij elkaar komt.
- Feitelikheden die, bijvoorbeeld door metingen, inzichtelijk worden in een gezamenlijke aanpak zorgen voor 'joint fact-finding' op inhoud.
 - Dit zorgt voor 'evidence-based' resultaten die kunnen helpen bij opschaling.
 - De wijze om samen de inhoud te onderzoeken en duiden helpt in de gezamenlijke processen. Het zet partijen naast in plaats van tegenover elkaar.
- De projecten dragen bij aan bewustwording en verantwoordelijkheidsgevoel bij zowel de omgeving als bij de agrariërs. Zo kunnen agrariërs in de toekomst, door metingen en bijbehorende dashboards, meer zelfsturend zijn.
- Per project wordt afzonderlijk inhoudelijke kennis opgedaan. Dit varieert van kennis over meten en monitoren tot kennis over gebiedsontwikkeling.

Wat zijn de grootste inhoudelijke belemmeringen?

Belemmeringen qua inhoud

- De stap naar opschaling wordt nog beperkt meegenomen in de projecten. Kleinschalig starten is veelal noodzakelijk om zaken in gang te zetten, over opschaling wordt daarentegen nog relatief weinig gedacht en gesproken.
- Omdat veel projecten in de agrarische context plaatsvinden is er afhankelijkheid van seizoenen en weersomstandigheden. Dit zorgt in verschillende gevallen voor vertraging en vraagt geduld van betrokkenen met betrekking tot de inhoudelijke resultaten.
- De ontwikkeling van vernieuwende producten zoals sensoren en de toepassing in de praktijk gaat met vallen en opstaan. Dit hoort echter bij innovatieprocessen.
- Naast technologische ontwikkelingen is de benodigde mentaliteitsverandering een uitdaging. In de projecten komt dit maar beperkt aan bod. De techniek geeft meer houvast, maar verandering/transitie behelst een breder spectrum aan inhoudelijke stappen. Deze worden nog niet altijd overzien.
- Bij een aantal projecten is het een uitdaging om enthousiaste, met name agrarische, deelnemers te vinden.

Wat zijn de leringen op inhoud?

Belangrijkste positieve leringen

- In de projecten wordt de stap gezet van theorie naar praktijk. Dat levert waardevolle lessen op. Zowel successen als experimenten die niet blijken te lukken brengen de proeftuinen (en daarmee de opgaven) verder.
- De jongere generatie veehouders wil meewerken aan de proeftuinen. Het betrekken van deze groep werkt beter dan het betrekken van de meer seniore veehouders. Jongeren willen de komende decennia aan het werk blijven en hebben belang bij een werkbare toekomst.
- Er is veel bijvangst die niet altijd te vatten valt in de doelen van het IBP. Zoals het organiseren van samenwerkingen tussen de grote hoeveelheid aan partijen en het stimuleren van eigenaarschap. Dit raakt zowel proces als inhoud en hier zit veel waarde in.

Belangrijkste negatieve leringen

- De onderschatte noodzaak om projecten tijdig bij te sturen. Sommige projecten vinden dat zij zelf te lang op eenzelfde inhoudelijk spoor zijn gebleven.
- Om de inhoud verder te brengen is vaak meer nodig dan een werkend systeem op een of enkele locaties. Een breder perspectief op inhoud, vanaf de start van een project, helpt daarbij. Bijvoorbeeld over de omgeving, inbedding in beleid, culturele aspecten, opschaling en dergelijke.
- Het is in projecten vaak balanceren tussen experimenteren, mensen betrokken houden of het lef hebben om te concluderen dat iets niet werkt. Durf je op tijd te stoppen nadat een experiment met enthousiasme is opgestart maar in de praktijk moeizaam gaat?

4. Toekomst

Wat zijn de behoeften voor de toekomst?

"De natuur heeft zijn eigen seizoensritme en daar moet de proeftuin zich naar schikken. Er is vooral meer tijd nodig."

"De beperkte capaciteit binnen projecten is een issue. Er is geen tijd voor het delen van bevindingen en informeren van derden partijen zoals overheden. Dit is nog niet standaard geregeld en behoeft ondersteuning."

"Hoe kun je beter contact leggen met hogere overheden? Dat is veel zoekwerk; waar kun je de juiste persoon vinden? Wie kan het project verder helpen? Dat mis ik. Iedereen informeren kost tijd en aandacht."

"Het liefst zouden wij de krachten bundelen met andere projecten in zandprovincies. In het kader van dit traject hebben we dat ook voorgesteld om met name die Brabantse innovatiepartijen bij elkaar te zetten om gezamenlijk een brandbrief te schrijven aan gedeputeerde staten, over meer ruimte voor experiment."

Wat zijn de behoeften voor de toekomst?

Diverse behoeften

De vervolgbehoeften van de proeftuinen liggen uiteen. Van meer tijd en financiële middelen tot uitbreiding van kennis en hulp bij institutionalisering in beleid. De vijf grootste behoeften zijn:

1. Budget en/of langere doorlooptijd

- Middelen omdat projecten langer duren dan gepland (seizoensgebonden).
- Middelen om onderzoeken t.b.v. opschaling te verrichten.
- Langere doorlooptijd (zonder extra budget) om resultaten te boeken.

2. Experimenteerruimte

Projecten ervaren soms beperkt ruimte om 'vrij' te kunnen experimenteren. Regelgeving of angst voor sancties kunnen in de weg staan om agrariërs te laten participeren in een proeftuin. Overheden kunnen helpen bij het creëren van deze experimenteerruimte.

3. Langdurig commitment

Om daadwerkelijk resultaat te boeken zijn langdurige samenwerkingen nodig. Zowel in gebiedsprocessen als in de samenwerking met agrariërs. Continuïteit van mensen geeft de samenwerking kans om een echte vertrouwensband te ontwikkelen.

Wat zijn de behoeften voor de toekomst?

4. Institutionalisering/ borging

Bij verschillende projecten bestaat de wens om de geleerde lessen te (laten) borgen in beleid, wet- en regelgeving, certificering én in meer sociale zaken zoals maatschappelijke acceptatie. Partijen vragen zich af hoe de stappen die gezet zijn op inhoud of proces aangemerkt kunnen worden als 'de goede richting'. De zoektocht naar de juiste personen voor borging binnen de overheid blijkt voor verschillende betrokkenen moeilijk.

5. Voor eventuele opschaling is aanvullende kennis nodig

- Kennis over ketensamenwerking.
- Kennis over juridische zaken.
- Kennis over communicatie.

Hoe wordt gecommuniceerd en kennis gedeeld?

"We zijn benieuwd welke IBP-projecten elkaar kunnen versterken."

"Het feit dat we innovatief zijn, buiten de bestaande mogelijkheden denken, dat inspireert andere gemeenten."

"We staan al een tijd op de agenda van de provincie en het rijk. We hebben altijd meegewerkt aan verzoeken om toelichting te geven."

"Het is moeilijk om mensen te informeren over de noodzaak voor anders denken, anders boeren, anders wonen. In de media is altijd wel een tegengeluid te vinden, dat het conservatieve denken bevestigt."

"De vernietigde vergunning van het windpark zorgt voor vertraging op de uitvoering. Qua communicatie zijn we van plan het verhaal van de Bovenlopen Beerze te gaan vertellen. Maar het is nu gewoon te risicovol om grote groepen mensen te enthousiasmeren."

A close-up photograph of a person's hand holding a black pen, drawing a diagram on a white sheet of paper. The hand is wearing a silver ring with a diamond. The diagram consists of several rectangular boxes connected by lines, with some boxes containing text and others containing symbols like a circle with a cross. The background is dark and out of focus.

Hoe wordt gecommuniceerd en kennis gedeeld?

Ontmoeting

Kennis over de proeftuinen wordt op tal van manieren gedeeld. Proeftuinen communiceren veelal direct naar betrokkenen en geïnteresseerden. Denk hierbij aan het geven van presentaties op events of symposia, bezoeken aan kleinere bijeenkomsten, veldbezoeken en presentaties in allerlei gremia. Het is mooi om te zien dat er ook met de leefwereld wordt gesproken via 'koffiedialogen' of 'biljarttafelsessies' waarin betrokkenen en omgeving samenkomen om van de proeftuinen te horen en leren.

Media

Veel van de projecten staan vermeld een website of hebben een eigen website. Proeftuinen communiceren vaak via een nieuwsbrief. Ook worden projectresultaten in vakpers gedeeld of wordt er een activiteit of resultaat gepost via sociale media.

Samenwerking met kennisinstellingen

In veel van de projecten zijn de onderzoeks- en onderwijsinstellingen WUR, HAS of Yuverta betrokken. Hiermee wordt nieuwe kennis ontwikkeld, gedeeld en geborgd.

Behoefte aan verdere kennisdeling

Tussen de projecten onderling wordt weinig kennis gedeeld. De proeftuinen zijn in de praktijk losse eilanden binnen het gebied. Soms zijn de raakvlakken niet direct duidelijk, soms zijn ze overduidelijk. Zowel procesmatig (hoe betrek ik een keten) als op inhoud (hoe richt je een werkend dashboard in) zijn er echter raakvlakken.

Zijn er opschalings- mogelijkheden?

“Het (aangepaste) beleid bepaalt of onze aanpak mogelijk of onmogelijk gemaakt wordt”

“Als het werkt en het systeem raakt gecertificeerd, dan is opschaling eenvoudig.”

“Dezelfde problematiek speelt ook in andere gebieden en landen. Zij zijn ook zoekende. Er is dus veel opschalingspotentieel.”

“De weg naar uitbreiding naar een groter gebied, wordt mogelijk dankzij vereenvoudiging van systeem- en werkwijze.”

“Opschaling is een uitdaging en nodig. Er wordt in de volgende fase minder ingezet op kleinere projecten.”

“We willen onze kennis en ervaringen graag uitrollen naar andere beekdalen.”

“De opgedane kennis en ervaringen op het gebied van gebiedsontwikkeling, bodem en waterbeheer zoals in beekdalen kan één op één overgenomen worden naar andere vergelijkbare gebieden.”

“Andere dorpskernen – binnen én buiten de gemeente – kunnen de inzichten en ervaringen uit de proeftuin benutten om zelf effectief en gericht aan de slag te gaan met participatieve samenwerkingen. Zij kunnen de lessen en successen van de samenwerking in Elsendorp benutten voor het ontwikkelen van de eigen participatiestrategie. Het helpt bij de opschaling van gebiedsgericht en maatschappelijk werken rondom de omgevingsvisie.”

Zijn er opschalings- mogelijkheden?

GGA en andere gebiedsgerichte processen

De lessen die geleerd worden over participatieve samenwerking kunnen gebruikt worden voor andere gebieden waar participatieve samenwerking plaatsvindt of plaats gaat vinden. De GGA-processen zijn hier een voorbeeld van.

Vertaling naar beleid

Voor grootschalige impact dienen veel experimentele projecten vertaald te worden naar beleid en regelgeving. De wens voor meer doelsturing wordt daarbij meermaals gehoord. Ook de roep om een inhoudelijke visie van Provincie en Rijk wordt gehoord.

CTRL-C > CTRL-V

Opgedane kennis en ervaring kan uitgerold worden naar andere gebieden met dezelfde kenmerken. Dit wordt nog beperkt tot stand gebracht. Hierbij wordt zowel Nederland als het buitenland genoemd.

Zijn er opschalings- mogelijkheden?

Commerciële partijen

Binnen de proeftuinen worden producten (hardware, software, systemen) en kennis ontwikkeld door commerciële partijen. De opgedane kennis en de producten kunnen worden vermarkt naar andere partijen.

Ketens completer

Een veelgenoemde voorwaarde voor opschaling is het bij elkaar krijgen van ketens, van bijvoorbeeld voeders tot aan retailafname. Dit blijkt echter nog een uitdaging.

Transitiedenken

Een transitie kenmerkt zich door de ontwikkeling van nieuwe structuren, veranderende culturen en nieuwe werkwijzen. Tot op heden wordt niet aan alle aspecten tegelijkertijd gewerkt.

5. Aanbevelingen

Aanbevelingen

1. Tijd voor meer focus na brede aanpak

Het IBP ZOZ heeft vanaf het begin veel ruimte gekregen om breed uit te rollen. De uiteindelijke gekozen proeftuinen relateren dan ook duidelijk aan de verschillende onderdelen van het meerkleurige ontwikkelperspectief 2050 (zie hoofdstuk 7. Samenhang)

Vraag is of nu het momentum daar is om meer focus aan te brengen. Is het tijd om zelf, als gebied een sterke visie neer te zetten voor o.a. de landbouw- en gebiedstransitie, zonder de wachten op de visie van het rijk. Voor de ZOZ is het van belang om als gebied richting te geven aan de toekomst en ruimte te creëren om 'bottom-up' initiatieven en maatschappelijke doelstellingen bijeen te brengen.

"De prioriteiten zitten vaak niet op inhoud, maar op structuur en cultuurverandering bij overheden, belanghebbenden en bewoners."

Aanbevelingen

2. Verbinden

Overheden worden in verschillende projecten gezien als aanjager van de verandering, maar ook als rem op de verandering. Regelgeving en beleidsontwikkelingen staan veranderingen in de weg. Het gebrek aan een duidelijke visie, passende wet- en regelgeving en andere vormen van sturing zijn voorbeelden die genoemd worden als behoefte om de projecten tot een succes te kunnen brengen.

Projecten behoeven structureel geadresseerd en verbonden te worden bij de verschillende overheidsorganisaties. Hier is bij de projectteams zelf nauwelijks tijd en aandacht voor, gezien de beperkte capaciteit en de inhoudelijke focus.

Beleidsvorming of de voorbereiding daarop is bij verschillende projecten één van de doelen. Praktijk en beleid komen echter nog niet altijd samen om tot inpassing en impact te komen. Er wordt binnen de proeftuinen gevraagd om kortere lijnen. Het IBP-projectteam en de Stuurgroep zouden de taak van 'liaison' op zich kunnen nemen om de IBP projecten te koppelen aan de betrokken overheden.

Naast de behoefte aan verbinding met overheden is er behoefte aan verbinding tussen het IBP en andere relevante projecten. Ook wil men kennis delen met gebieden waar dezelfde uitdagingen spelen. De liaison kan ook hier een rol in spelen.

Een liaison beheert relaties, behartigt belangen, coördineert gezamenlijk optreden, onderhoudt een netwerk op zowel tactisch als strategisch niveau en wisselt contacten uit.

Aanbevelingen

3. Projectbehoeften adresseren

De derde aanbeveling gaat in op de directe behoeften van de verschillende proeftuinen. Het zou sterk zijn wanneer er op deze behoeften ingespeeld kan worden. Deze behoeften zijn te vinden in hoofdstuk 4 van dit rapport en zijn samen te vatten als:

- Budget en/of langere doorlooptijd
Voor enkele projecten.
- Experimenteerruimte
Overheden kunnen helpen bij het creëren van deze experimenteerruimte.
- Langdurig commitment
Om daadwerkelijk resultaat te boeken zijn langdurige samenwerkingen nodig.
- Institutionalisering/Borging
Partijen vragen zich af hoe de stappen die gezet zijn op inhoud of proces aangemerkt kunnen worden als 'de goede richting'.
- Aanvullende kennis als voorwaarde voor eventuele opschaling
Kennis over ketensamenwerking.
Kennis over juridische zaken.
Kennis over communicatie.

Aanbevelingen

4. Transitiedenken

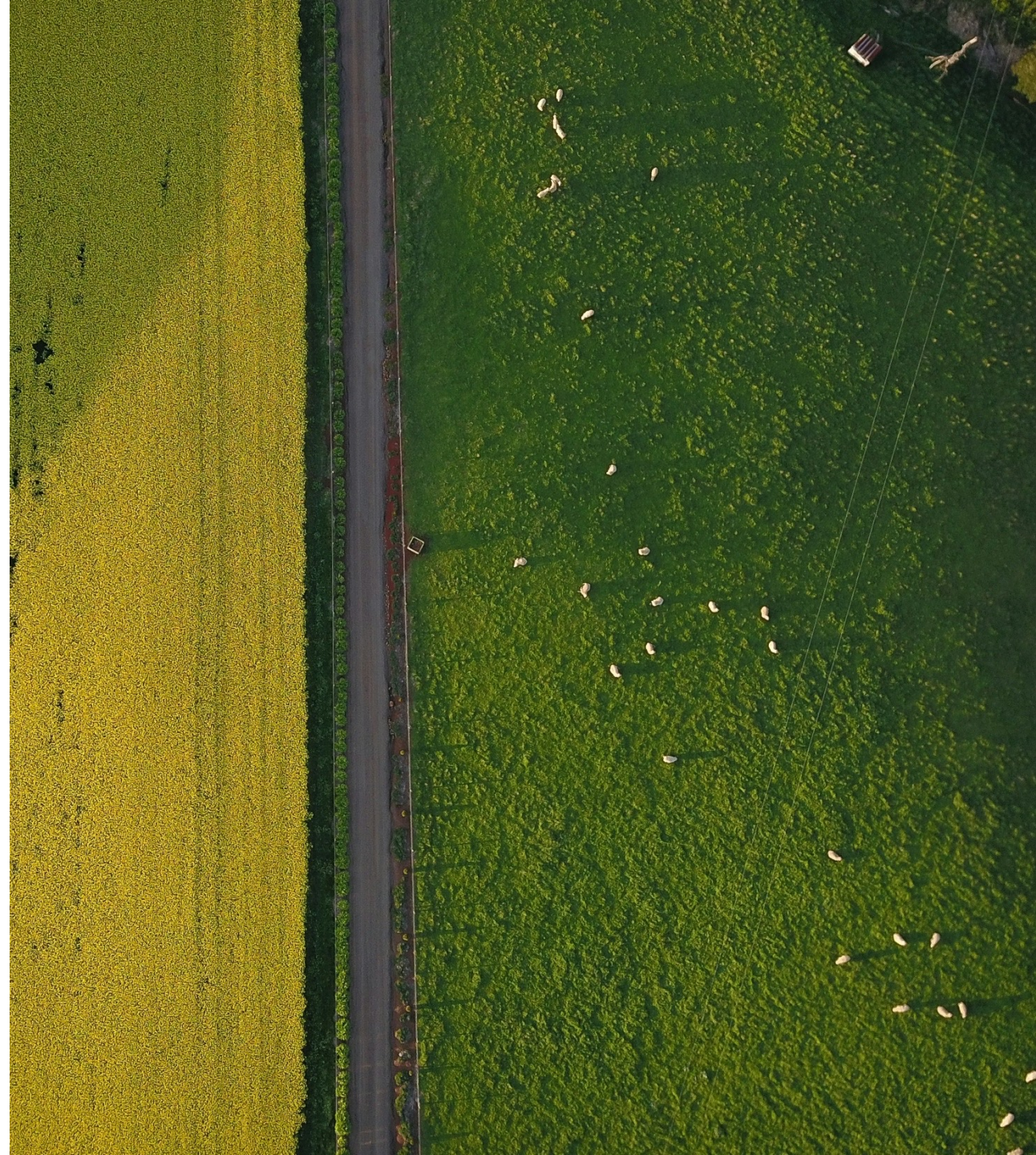
Projecten binnen het IBP Zuidoostelijke Zandgronden pionieren en zijn belangrijke aanjagers van verandering van de huidige aanpak. Voor een daadwerkelijke transitie, de dingen wezenlijk anders doen, in het gebied is echter meer nodig.

Er wordt binnen het IBP veelal aan losse puzzelstukjes gewerkt, de complete puzzel is nog vaag en het samenspel voor een complete puzzel is nog relatief beperkt. Transitiedenken is echter noodzakelijk voor échte verandering. Daarvoor zijn incrementele innovatiestappen niet voldoende.

Het trainen van mensen in dit transitiedenken, het samenbrengen van mensen om met enige structuur aan transities te werken en andere acties zijn denkbaar om de mogelijkheden voor een transitie te versterken. Let wel, de jonge generaties beleidsmaker, agrariërs, bewoners en ondernemers kunnen hier een belangrijke rol in spelen.

Transitiedenken verwijst naar een systematische benadering om over te schakelen van het huidige economische, sociale en ecologische systeem naar een duurzame en veerkrachtige toekomst. Deze benadering erkent dat verandering op grote schaal complex is en vereist dat verschillende aspecten van de samenleving, waaronder technologie, economie, beleid, cultuur en sociale normen, in samenhang worden aangepakt. In het volgende hoofdstuk benoemen we drie mogelijke transitie trajecten als opvolging van het IBP.

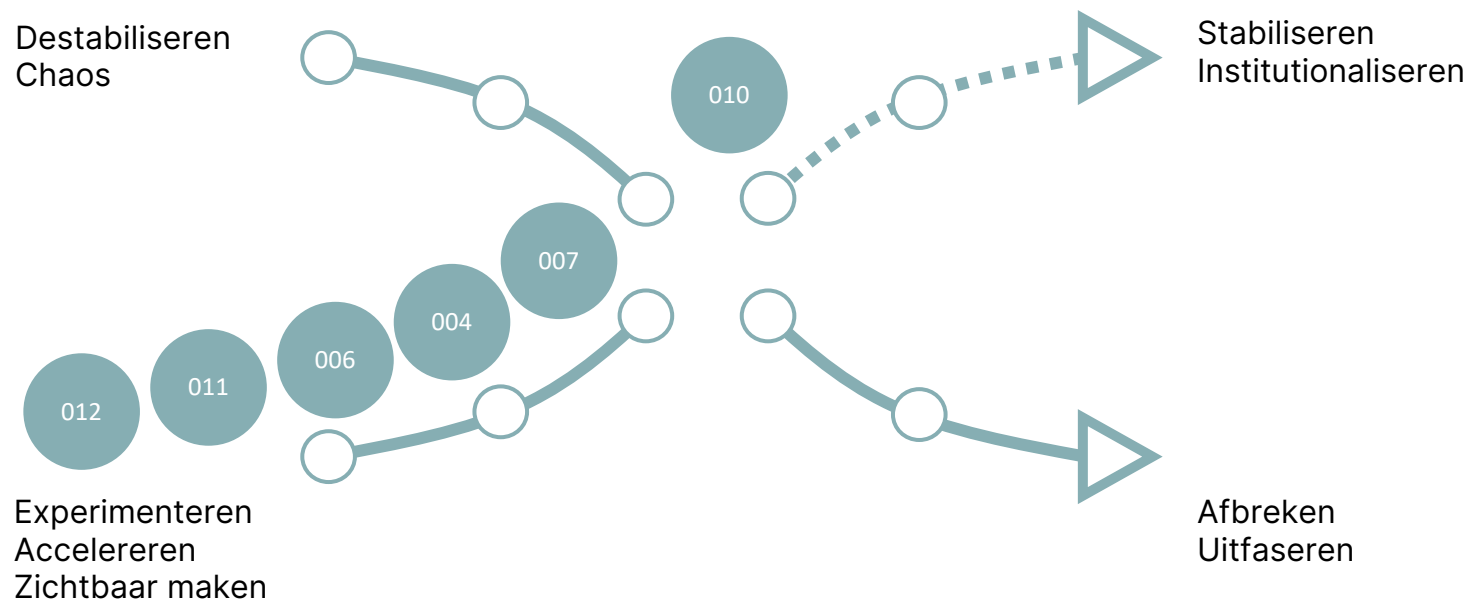
6. Transitie denken

X-Curve ontwikkeling

De projecten die een transitie bewerkstelligen kunnen worden geplaatst op de x-curve ontwikkeling. Hier zien we dat veel projecten in de experimenteer en accelereer fase zitten. De volgende stap is zichtbaarheid en institutionaliseren richting beleid. Op de volgende pagina beschrijven we een aantal mogelijk inhoudelijke richtingen waar de clusters uit hoofdstuk één van dit document aan zouden kunnen werken.

- 012 Circulaire Varkenshouderij
- 011 Slimme rotatieteelt
- 006 Proeftuin Elsendorp
- 004 Proeftuin Levende Beerze
- 007 Agroproject Grashoek
- 010 Boerderij van de Toekomst

Incrementele innovatie en radicale innovatie

1. Sturing door meten en monitoren

Verschillende proeftuinen houden zich bezig met het meten en monitoren van geuroverlast en emissies als ammoniak, stikstof, fosfor en fijnstof in stal, bodem en water. Deze innovatieve meetsystemen, zoals 003 Innovatiepark de Vlier, helpen bij veel van de zaken waar het 'systeem' momenteel tegenaan loopt. Het bouwt daarbij voort op het bestaande systeem en kan gezien worden als incrementeel innoveren. Stapsgewijs beter worden.

Radicaal innoveren gaat over het ontwikkelen van een nieuw systeem. Een systeem waarbij geuren en emissies bijvoorbeeld voorkómen worden. Voorbeelden van deze proeftuinen zijn *007 Agroproject Grashoek* dat op weg is naar centrale mestopvang en de diverse gebiedsplannen met extensivering van de veeteelt en landbouw.

Bottom-up initiatief i.c.m. de 'grotere opgaven'

2. Bottom-up gebiedsontwikkeling

Proeftuinen met de focus op gebiedsontwikkeling hebben een multidisciplinaire aanpak. Ze raken veel opgaves zoals recreatie, natuur-inclusieve landbouw, hydrologisch gebied, emissie vermindering in lucht, water en bodem, en daarbij vaak ook nog het werken- en wonen vraagstuk. Om al deze vraagstukken tegelijk te beantwoorden is een lange adem nodig van een grote mix aan betrokken partijen.

Een gebiedsontwikkeling is onderhevig aan continue veranderingen in klimaat, politiek, regelgeving en culturele ontwikkelingen. Inclusiviteit en continuïteit zijn van groot belang. De radicale verandering bij gebiedstransitie zit hem in de verschuiving van planmatig werken aan gebiedstransitie naar bottom-up en adaptief werken waarbij continu rekening wordt gehouden met de 'grotere opgaven' waar de regio voor staat.

Voorbeelden van bottom-up gebiedsontwikkelingsprojecten zijn *004 Proeftuinen in de Kempen – De levende Beerze* en *006 Proeftuin Elsendorp*.

Eén plus één is drie

3. Nieuwe economie

Extensivering als impuls voor verdienmodellen. Dus, hoe wordt er geld verdiend met minder productie en verrassende samenwerkingen.

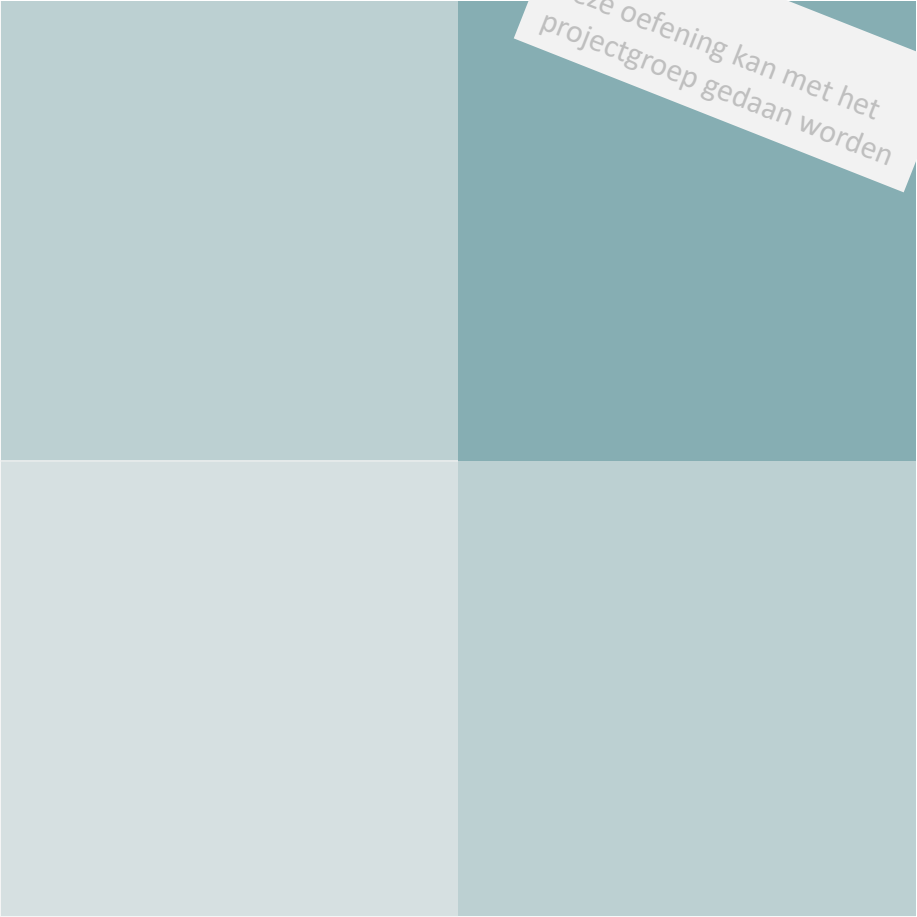
De radicale transitie vindt plaats wanneer er niet meer gedacht wordt vanuit individuele ondernemers, maar vanuit gezamenlijk ondernemen. *010 de boerderij van de toekomst* is een voorbeeld van een goede samenwerking tussen landbouw en veeteelt, waarbij de één direct in de behoefte van de ander voorziet en men gezamenlijk binnen de handhavingsrichtlijnen kan functioneren.

Samenwerkingsverbanden tussen directe partijen in de keten maakt dat de keten korter wordt en dus ook kosten-efficiënter. Mooie voorbeelden zijn *011 Verbonden proeftuinen voor rotatieteelt* en *012 Circulaire Varkenshouderij*. Ook *007 Agroproject Grashoek* speelt in op het gezamenlijk verwerken van mest, met een eindproduct dat direct toepasbaar is door agrariërs in de omgeving, inclusief biogas als gezamenlijk verdienmodel.

Potentie - interesse mapping

001	Gebiedsontwikkeling Kroonvensche Heide	009	Agro Natuurwonen Peel Natuurdorpen
002	Agroproeftuin De Peel	010	Gebiedsbouwplan Boerderij van de Toekomst
003	Innovatiepark De Vlier-Monitor	011	Verbonden proeftuinen voor slimme rotatieteelt
004	Proeftuin Levende Beerze	012	Circulaire Varkenshouderij
005	Bodem Up Sensor Gestuurd Boeren	013	Grenzeloos meten
006	Proeftuin Elsendorp	014	Pilot beregeningsruimte attentiezone Groote Peel
007	Agroproject Grashoek	015	Meer impact inrichting Kringlooplandbouw *geen rapportage
008	VeVar Van middel naar doelvoorschriften	016	Slim buitengebied Brabantse Boerderij van de Toekomst

Hoge potentie

Hoge interesse

7. Samenhang

Ontwikkelperspectief de Peel geadresseerd door de proeftuinen

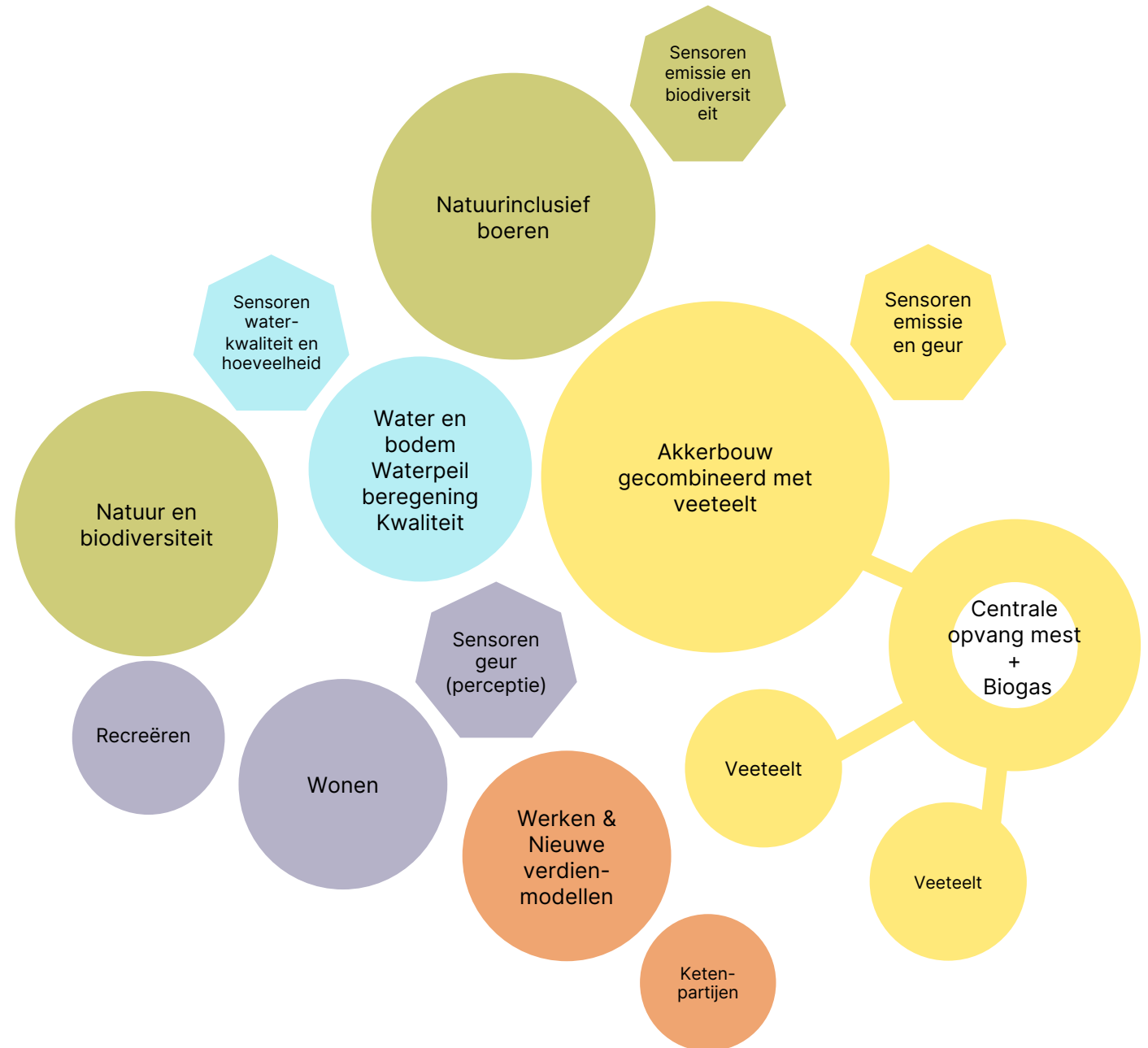
De IBP proeftuinen raken het meerkleurig Ontwikkelperspectief 2050 van de Peel op meerdere gebieden.

Het pint heropenen militair vliegveld uit het Ontwikkelperspectief lijkt geen directe link te hebben met de IBP proeftuinen. De overige onderwerpen kunnen direct gelinkt worden aan één of meerdere proeftuinen.

1. Het water- en bodemsysteem sturend – natter en droger en vitale bodem
2. De Natuurlijke Peel wordt versterkt – duurzame instandhouding van de Natura 2000 habitattypes
3. Volop ruimte voor de Ondernemende Peel - hightech circulaire landbouw en biobased productie
4. Verschuiven naar nieuwe economie en nieuwe verdienmodellen circulaire boeren
5. De streek is aantrekkelijk om te leven en beleven: leefbaarheid en toegankelijkheid
6. Ruimte voor energie: windparken en zonnevelden
7. Ruimte voor klimaatadaptatie - water en buffers
8. Zuinig op cultuurhistorie en landschapselementen – landschap
9. Aandacht voor minder zichtbare waarden – hindervermindering
10. Geleidelijk verminderen ruimte voor intensieve veehouderij – grote uitstoot van stikstof, geurhinder
11. Heropenen militair vliegveld

De grote proeftuin

De proeftuinen binnen het IBP hangen inhoudelijk op verschillende wijzen samen. Deze afbeelding is een abstracte weergave van de samenhang tussen de onderwerpen binnen de proeftuinen.

Tot slot

Bedankt!

Graag willen wij een woord van dank uitspreken aan alle betrokkenen bij deze lerende evaluatie, van betrokkenen in projecten tot leden van de werkgroep IBP. Het is bewonderenswaardig hoe de proeftuinen werken aan de meest uitdagende opgaven van deze decennia.

Voor vragen over dit verslag kunt u terecht bij Yellowchess via hello@yellowchess.nl

